

مولفه ها و شاخص های فرهنگی جامعه، یک مقاله مروری

لیلا مونسان^۱، آزاده سیاری فرد^۲، محسن پرویز^۳، مهدی کاموس^۴، فرساد نوری زاده^۵، لاله قدیریان^۶

^۱ کارشناس ارشد اپیدمیولوژی، مرکز تحقیق و توسعه سیاست‌های دانشگاه، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

^۲ استادیار، متخصص پزشکی اجتماعی و پیشگیری از بیماری‌ها، مرکز تحقیقات بهره برداری از دانش سلامت، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

^۳ دانشیار، متخصص فیزیولوژی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

^۴ نویسنده و پژوهشگر، سازمان تبلیغات اسلامی، تهران، ایران

^۵ پزشک عمومی، مرکز رشد استعدادهای درخشان، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

^۶ استادیار، متخصص پزشکی اجتماعی و پیشگیری از بیماری‌ها، مرکز تحقیقات سلامت مبتنی بر مشارکت جامعه، پژوهشکده کامش رفتار پرخطر،

دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

نویسنده مسئول:

لاله قدیریان

چکیده

هدف: موضوع فرهنگ بحثی گسترشده و بنیادین در ارتقا عرصه‌های مختلف علمی و عملی هر مجموعه بوده و ساختار اجتماعی را به سوی رسیدن به اهداف آن مجموعه سوق می‌دهد. توسعه فرهنگ خود تابعی از رشد مولفه‌های فرهنگی است. بر این اساس مروری با هدف تعیین مولفه‌های اصلی و شاخص‌های فرهنگی انجام شد.

روش کار: مطالعه در ۳ گام اصلی شامل: ۱. جستجوی متون خارجی و داخلی در پایگاه های اطلاعاتی ۲. تهیه لیست اولیه از مولفه‌ها و شاخص‌ها ۳. ادغام و دسته بندی مفاهیم و نهایی کردن مولفه‌ها، زیر مولفه‌ها و شاخص‌ها طی جلساتی با حضور افراد کلیدی در حوزه فرهنگ انجام شد.

یافته‌ها: نتایج در ۶ مولفه، ۱۶ زیر مولفه و ۷۷ شاخص دسته بندی شد. مولفه‌های اصلی فرهنگ شامل: اقتصادی، سیاستی-حاکمیتی، پویایی و ارتباطات اجتماعی، ارزش‌های فرهنگی، حقوقی-اخلاقی و دینی بود.

نتیجه گیری: مولفه‌های حاضر، در برگیرنده ابعاد گسترده فرهنگ در استناد معتبر خارجی و داخلی است. چنین دسته بندی جامعی از مفاهیم فرهنگی، میتواند تصویر روش تری از موضوع فرهنگ ارائه نموده و در راستای سیاستگذاری‌ها و مدیریت فرهنگ، جهت ارتقا هر یک از مولفه‌های آن، کمک کننده باشد.

کلمات کلیدی: فرهنگ، مولفه فرهنگی، شاخص فرهنگی.

مقدمه

فرهنگ، از مفاهیم بنیادین در متن یک جامعه است که علاوه بر نقش حفظ و تعالی ارزش‌ها، به ارتقا کیفیت در حوزه‌های مختلف نظری و عملی کمک نموده و ساختار اجتماعی منسجمی را بسوی اهداف سوق می‌دهد. میتوان گفت هرگونه حرکت و تغییر و تحول در جوامع تنها از طریق شناخت فرهنگ آن امکانپذیر می‌باشد(۱). تایلور مردم شناس انگلیسی فرهنگ را مجموعه پیچیده‌ای از دانش‌ها، هنرها، افکار، اعتقادات، قوانین، سنت‌ها و بطور خلاصه کلیه آموخته‌ها و عادات یک انسان به عنوان عضو جامعه معرفی می‌کند(۲). در شناخت واژه فرهنگ از دیدگاه علوم مختلف، نظیر جامعه شناسی و روانشناسی تعاریف متعددی وجود دارد(۳). برخی از صاحبنظران "مرسوم بودن و رواج یافتگی یک امر در یک جامعه" را نقطه اشتراک مناسبی برای مفاهیم فرهنگی دانسته‌اند. امری که، تحت عنوان یکی از مقولات باور، نگرش علاقه و گرایش، رفتار شخصی و آینین اجتماعی در نظر گرفته شده است(۴).

حقیقت امر آن است که مقوله فرهنگ، دامنه‌ای بسیار گسترده داشته به گونه‌ای که جوامع گوناگون از منظرهای متعدد به آن پرداخته و مولفه‌ها و ابعاد مختلفی را در آن حوزه مدنظر قرار داده‌اند. این مولفه‌ها در طیف گسترده‌ای از حوزه‌های اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، تاریخی، مذهبی، حقوقی، ادبی و هنر قرار داشته که با توجه به شرایط موجود و سیاست‌های جاری بدان پرداخته شده است(۵-۸).

در بررسی اسناد فرهنگی، سند فرهنگی یونسکو از منابعی است که تاکنون جوامع متعددی برای تعیین شاخص‌های فرهنگی خود آنرا به عنوان الگویی مورد استناد قرارداده اند(۸-۵). یونسکو از سال ۱۹۹۶ طی سالهای متمادی، گزارش‌هایی در خصوص ابعاد و شاخص‌های فرهنگی داشته است که به مرور زمان شاخص‌ها بازبینی و اصلاح شده‌اند. سند فرهنگی یونسکو در سال ۲۰۰۴، سندی نهایی بود که پس از ویرایش گزارش‌های سالهای قبل، در ۷ مولفه اصلی و مجموعاً ۲۲ شاخص تدوین شد. مولفه‌ها شامل: اقتصاد، آموزش، حاکمیت، مشارکت اجتماعی، برابری جنسیتی، ارتباطات و میراث فرهنگی بودند(۵-۹). در سطح کشوری نیز، شورای عالی انقلاب فرهنگی شاخص‌های فرهنگی متعددی را برگرفته از مولفه‌های فرهنگی سازمان یونسکو و نیز با احتساب شرایط بومی تعیین نموده است(۵-۱۰-۱۲). علاوه بر آن، در گزارشات متعددی، شاخص‌های فرهنگی در سطوح محدودتر مانند دانشگاه‌ها معرفی شده است.

(۱۳-۱۴).

بر اساس متون فرهنگی موجود برخی از مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی عمومی تر بوده و در جمعیت‌های مختلف مشترکند. بعارت دیگر گاه مفاهیم و اسلوب فرهنگی فراتر از حد و مرز یک قوم، نژاد یا جمعیت خاص بوده و از نظر عموم جایگاهی ارزشمند داشته و قابل تایید گروه بزرگی از انسانهاست، ولی برخی دیگر وابسته به منطقه و شرایط خاص بومی هستند و بیشتر بازتابی از اولویتها و مسائل مطرح در هر جامعه می‌باشند. امده سه زر نیز بعنوان یک فعال اجتماعی تعین فرهنگ را در "وجه خاص قومی، ملی و نژادی" میداند. بر اساس این دیدگاه ملیت و نژاد، به نوعی بر وجه اختصاصی و بومی فرهنگ تاکید دارد(۱۵). بنابراین، شناخت و تعیین گستردگی و یا حدود و قصور مولفه‌های فرهنگی مستلزم بسیار مهمی است. چراکه ارزیابی روش از وضعیت فرهنگ و رشد و شکوفایی آن، از طریق شناخت و شفاف سازی مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی امکانپذیر است.

شناخت مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی و دسته بندی الگوهای موجود با نگاهی جامع بر متون میتواند گامی مهم در ارزیابی‌های فرهنگی و بهبود کیفیت زیرشناخت‌های ارزشی در جامعه باشد. مطالعه مروری حاضر نیز با طرح این سوالات که دامنه فرهنگ در چه ابعادی گسترده شده است؟ و مولفه‌ها و شاخص‌های مطرح فرهنگی کدامند؟ به منظور تعیین و ارائه دسته بندی مولفه‌های اصلی و شاخص‌های فرهنگی انجام شد.

روش پژوهش

این مطالعه با مروری جامع بر مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی در ۳ گام اصلی به شرح زیر انجام شد:

گام اول: جستجوی متون و منابع داخلی و خارجی: جستجوی متون و منابع داخلی و خارجی موجود به منظور استخراج مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی با استفاده از موتور جستجوی گوگل در پایگاه‌های اطلاعاتی Google Scholar, Scopus, Magiran, SID, Iranmedex و انجام شد.

واژگان کلیدی انگلیسی شامل: Heritage-Cultural indicators-Cultural attributes- Culture-Cultural indicators-Cultural attributes- و واژگان کلیدی فارسی شامل: مولفه فرهنگی، شاخص فرهنگی، هویت فرهنگی بود.

گام دوم: تهیه لیست اولیه از مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی: در این گام لیست اولیه ای از مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی تهیه شد. تمامی مولفه‌ها و شاخص‌های فرهنگی موجود در متون داخلی و خارجی توسط دو نفر از محققین اصلی مطالعه بطور جداگانه

مرور و استخراج شد. در مرحله بعد پس از حذف موارد تکراری و ادغام، فهرست جامعی از کلیه مولفه های موجود و شاخص های اصلی فرهنگی بدست آمد.

گام سوم: نهایی نمودن مولفه های اصلی و شاخص های فرهنگی:

در این مرحله نیز طی ۷ جلسه دو ساعته با حضور ۵ تا ۷ نفر از افراد کلیدی در حوزه فرهنگی از سازمان های مختلف مولفه ها و شاخص های موجود مرور و بازبینی شد. در این مرحله اسناد بالادستی مانند نقشه علمی کشور، کتب فرهنگی و مستندات بومی موجود نیز به منظور تکمیل شاخص ها معرفی و مرور شد. در نهایت پس از ادغام و دسته بندی، مفاهیم در ساختاری مشخص در قالب سه بخش مولفه ها، زیر مولفه ها و شاخص های فرهنگی ارائه گردید. در مولفه ها موضوع گسترده فرهنگ از جنبه های مختلف مدنظر قرار گرفت. در زیر مولفه ها و شاخص ها، به جزئیات ذیل هر مولفه پرداخته شد.

یافته ها

مولفه و شاخص های فرهنگی با مرور ۷ سند جامع فرهنگی و ۱۵ مورد از مطالعات و گزارشات مرتبط فرهنگی استخراج شد. از میان ۷ سند، ۶ سند خارجی شامل: ۲ سند یونسکو و اسناد استرالیا، نیوزلند، هنگ کنگ و پروژه گسترده (General Social Surveys) آمریکا است که خود شامل گزارشات بدست آمده از بررسی های متوالی (۳۰ مطالعه) از سال های ۱۹۷۲ تا ۲۰۱۴ است که در قالب یک Codebook تلفیق و تجمیع شده است.

فهرست اولیه ابعاد و مولفه های فرهنگی شامل: توسعه اقتصادی، اشتغال، آموزش، حاکمیت، مشارکت اجتماعی، ارتباطات، مذهب، میراث فرهنگی، ارزش های فرهنگی، هویت فرهنگی، تنوع فرهنگی، انسجام اجتماعی، خلاقیت و سازندگی، سرمایه سازمانی، سرمایه اجتماعی، سرمایه انسانی، سرمایه فرهنگی، مبانی اخلاقی و اخلاق جهانی، نشاط فرهنگی، آزادی و برابری بود. ذیل هر مولفه شاخص های متعددی به منظور ارزیابی وضعیت فرهنگ گرفته شده بود.

پس از دسته بندی مفهومی، یافته ها در قالب ۶ مولفه، ۱۴ زیر مولفه و ۷۷ شاخص نهایی شد. مولفه های اصلی فرهنگ شامل: اقتصادی، سیاستی حاکمیتی، نشاط و مشارکت اجتماعی، ارزش های فرهنگی، حقوقی اخلاقی، دینی بود. پرداخته ترین مولفه با ۶ زیر مولفه مربوط به مولفه اجتماعی فرهنگ بود و سایر مولفه ها هر یک در دو زیر مولفه دسته بندی شدند. شاخص های اصلی مولفه ها به ترتیب شامل: ۱۶ شاخص اقتصادی، ۸ شاخص سیاستی-حاکمیتی، ۴۱ شاخص پویایی و ارتباطات اجتماعی، ۷ شاخص ارزش های فرهنگی، ۵ شاخص حقوقی-اخلاقی و ۷ شاخص دینی بود. جدول زیر موضوع فرهنگ را در مولفه، زیر مولفه و شاخص های اصلی نشان می دهد.

جدول ۱. مولفه، زیر مولفه و شاخص های اصلی فرهنگی

مولفه ها	زیرمولفه ها	شاخص ها
اقتصادی	۱. بودجه و هزینه فرهنگی	✓ سهم صنایع و فعالیت های فرهنگی در GDP (۸۵ و ۱۱)، حمایت مالی بخش دولتی و خصوصی فعالیت های فرهنگی (۶۴)، سهم اعتبارات پژوهشی فرهنگی به کل اعتبارات پژوهشی (۱۰)، گرنت های فرهنگی برای اقلیت ها (۷)، بودجه NGO ها در حوزه فرهنگ (۸)، سهم یارانه کالاهای خانوار (۱۰)، هزینه فرهنگی خانوار (۵ و ۸)، هزینه توریسم (۶)
۲. اشتغال و نوآوری		نیروی انسانی و سوابق کار فرهنگی (۷ و ۲۵ و ۲۰)، اشتغال در مشاغل خلاق (۷ و ۲۳)، تولید کالا و خدمات فرهنگی (۹ و ۱۱ و ۱۳ و ۱۴ و ۲۵)، درآمد مشاغل خلاق (۷)، درآمد صنایع فرهنگی (۷-۶)، واگذاری مدیریت مراکز فرهنگی به بخش های غیر دولتی (۱۰)، رقابت پذیری صنایع فرهنگی (۱۶)، ارزش گذاری نوآوری ها و فعالیت های سازنده (۶ و ۸ و ۲۴-۲۳ و ۲۰)
سیاستی- حاکمیتی	۱. تدوین سیاست ها و پشتیبانی فرهنگ	✓ تدوین چارچوب استاندارد برای فرهنگ (۵ و ۲۵ و ۱۴)، برخورداری از نظام برنامه ریزی راهبردی (۱۴)، نیازمندی و تقویت زیرساخت ها، برنامه ها و فعالیت های فرهنگی (مانند: ارتقا فرهنگ مطالعه عمومی، تقویت مراکز آموزشی و پژوهشی فرهنگی، ارتقاء توانمندی های افراد و ایجاد تسهیلات برای جذب نخبگان فرهنگی) (۵ و ۱۰ و ۱۲ و ۱۴ و ۱۵ و ۲۳ و ۲۵)، نظارت و ارزیابی برنامه ها (۲۵)، اهتمام به قومیت ها و اقلیت ها و تنوع فرهنگی (۷ و ۱۰ و ۱۴ و ۲۵)
۲. آموزش و پژوهش در حوزه فرهنگ		✓ آموزش فرهنگی (مانند: آموزش زبان، مهارت های فنی، مدیریتی، مبانی دینی، هنر، ادبیات، اخلاق، ارتباطات، حقوق، مهارت های زندگی و سلامت) (۵ و ۶ و ۱۲ و ۲۳ و ۲۴-۲۳)، بازنگری و روزآمدسازی محتوا و روش های آموزش، پژوهش و تقویت عملکرد مبتنی بر شواهد (۲۳)، پژوهش فرهنگی (مانند: تولید مقاله در حوزه هنر، ادبیات، مبانی دینی) (۱۱ و ۱۲ و ۱۴ و ۲۵)
پویایی و ارتباطات اجتماعی	۱. مراکز و فضاهای فرهنگی	کانون ها و انجمن ها (۱۰ و ۱۳)، رسانه و خبرگزاری ها (۱۰-۱۳)، کتابخانه ها، کتابفروشی ها، دفتر انتشارات، مطبوعات و چاپخانه ها (۱۳-۱۱)، مراکز مجازی (۱۱)، سینما و تئاتر (۵)، نمایشگاه (۱۸)، اماكن مذهبی (۱۱ و ۲۵)
۲. چاپ / انتشار محصولات فرهنگی		✓ فایل های صوتی - تصویری (۸)، کتاب، مقاله و مستندات (تالیف، ترجمه، کتب موجود و امنتداد شده) (۹ و ۱۳-۹)، روزنامه ها و مطبوعات (۹ و ۱۰ و ۱۹)، مجلات / نشریات (۹ و ۱۱ و ۱۴ و ۱۹)
۳. برنامه های فرهنگی و مشارکت در فعالیت ها		✓ پرداختن فرد به فعالیت هایی چون: هنر (هنر تجسمی، صنایع دستی، نقاشی، موسیقی، نمایش، تئاتر و سینما) (۱۱-۸ و ۱۸ و ۲۷ و ۲۸)، بازی، تفریح و اردو (۱۴ و ۱۸ و ۲۵ و ۲۸)، نویسنده و مطالعه آزاد (۱۰ و ۱۸ و ۲۷ و ۲۸)، ورزش (همگانی / انفرادی / رقابتی) (۶ و ۹-۹ و ۱۰ و ۱۸ و ۲۷ و ۲۸)، بازدید از موزه و نمایشگاه (۱۰ و ۱۸ و ۲۷)، امور خیریه (۱۸ و ۱۰ و ۱۴ و ۱۶ و ۲۵ و ۳۰)، اصناف و اتحادیه ها (۱۸) عضویت و مشارکت در گروه ها: انجمن ها و کانون ها (مانند: گروه های ملی، مذهبی، ادبی، هنری) (۱۰-۹ و ۱۴ و ۱۶ و ۲۵ و ۳۰)، اصناف و اتحادیه ها (۱۸)
۴. بکارگیری علوم کامپیوتر و اینترنت		✓ برخورداری برنامه های ارتباطات مجازی، کسب اطلاع، یادگیری مجازی و دانلود های فرهنگی (۵ و ۱۸ و ۲۷ و ۲۸)
۵. فعالیت رسانه ها		✓ رسانه های بومی (۱۰ و ۱۹)، رسانه های بین المللی (۱۰-۹)، کاربران رسانه های صوتی تصویری و رسانه های مکتوب (۱۰ و ۱۸)، تنوع زبان رسانه ها (۹)، تنوع محتوای فرهنگی

رسانه ها (۱۶و۹و۵)		
مهارت زندگی ، سلامت جسمی و روانی (۱۸و۱۱و۹)، وضعیت ازدواج (۱۸)، وضعیت مالی و شغل (۲۷و۲۴و۱۸و۵)	۶.کیفیت زندگی و احساس خوشبختی اجتماعی	
توجه به تاریخ، ادبیات و زبان بومی (۲۳و۹و۷)، گفتمان فرهنگی (۹)، برگزاری برنامه های ملی و آشنایی با مفاخر (۲۳و۱۴)، تقویت هویت ملی در فضای مجازی (۲۳)، تشویق نظریه پردازان وجوایز و افتخارات کسب شده فرهنگی (۲۳و۱۴)، ارتباطات بین المللی در حوزه فرهنگ (مانند: ترجمه و انتشار آثار به زبان های مختلف) (۶و۲۳)	۱.هویت ملی و فرهنگی	ارزش های فرهنگی
استاندارها و ایمنی مجموعه های فرهنگی هنری (۵و۷و۱۱و۹و۱۶)	۲.حفظ میراث فرهنگی	
✓ اعتقاد و پایبندی به مبانی حقوقی: آزادی، برابری و عدم تبعیض قومی، نژادی و جنسیتی (۹و۱۰و۱۲و۱۶و۱۸و۲۴)، میزان تخلفات (اعم از رشوه، عدم مجوز و محصولات تقلیلی و...)، تدوین قوانین فرهنگی (مانند: نظام ثبت حقوقی آثار هنری و قوانین جهت تقویت کرسی های نظریه پردازی) (۲۳)	۱.حقوق	حقوقی - اخلاقی
اعتقاد و پایبندی به مبانی اخلاق فردی (۱۰و۱۸و۲۳و۲۵)، رعایت اخلاق حرفه ای و سازمانی (۲۵و۲۳و۲۲)	۲.اخلاق	
میزان اعتقاد به خدا، بهشت، جهنم، شیطان، زندگی پس از مرگ، معجزات نگرش در مورد دین و رهبرانشان (۱۸)، میزان اهتمام به رعایت احکام دینی (۱۰و۱۲و۱۴و۲۳و۲۵و۲۶و۲۹)، مطالعه مستندات دینی (کتب دینی و ادعیه) (۱۱)	۱.اعتقاد و پایبندی به مبانی دینی	دینی
برگزاری مراسم مذهبی و ترویج آموزه های دینی (۱۰-۱۲و۱۸و۲۳)، مشاوره و پاسخگویی به سوالات اعتقادی (۱۸)، فعالیت مراکز مذهبی به عنوان پایگاه فرهنگی (۲۳)، بحث و نقده در زمینه های اعتقادی (۱۱)	۲.برنامه های دینی	

بحث

این مرور، با استخراج ابعاد گوناگون فرهنگ در قالب سه بخش مولفه، زیر مولفه و شاخص، موضوع گستردگی فرهنگ را در قالبی شخص دسته بندی و ارائه کرد. دسته بندی مولفه های فرهنگ در ۶ حوزه: اقتصادی، سیاستی، اجتماعی، ارزش فرهنگی، حقوقی- اخلاقی و دینی بر اساس مقایمیت اصلی و تجمعی تمام ابعاد موجود در مستندات فرهنگی مرور شده انجام شد.

در سند فرهنگی یونسکو، ۷ بعد اقتصادی، آموزش، حاکمیت، مشارکت اجتماعی، برابری جنسیتی، ارتباطات و میراث فرهنگی مد نظر قرار گرفت. این ابعاد با دسته بندی مطالعه حاضر از مولفه های فرهنگ، همپوشانی داشت اما بعد معنوی و یا دینی در ابعاد اصلی آن مدنظر قرار نداشت. برخی از شاخص های اصلی این سند نیز شامل سهم فعالیت های فرهنگی از درآمد ناچالص ملی، اشتغال، آموزش، ادبیات و زبان، چارچوب و زیرساخت های فرهنگی، مشارکت جامعه در حاکمیت فرهنگی، مشارکت در فعالیت های فرهنگی، پذیرش سایر فرهنگ ها، حق آزادی در بیان و حفظ میراث فرهنگی بود (۵). در سند فرهنگی استرالیا، تمرکز ابعاد فرهنگی بر ۳ مولفه اصلی توسعه اقتصادی، ارزش فرهنگی و تعاملات اجتماعی بود. مواردی از شاخص های اعلام شده تحت مولفه ها شامل حمایت های مالی در زمینه فرهنگ، صنایع فرهنگی و توریسم، نوآوری، مشارکت و کارهای داوطلبانه فرهنگی هنری و آموزش بود (۶). مولفه های فرهنگی نیوزلند نیز در ۵ دسته اشتغال فرهنگی، توسعه اقتصادی، هویت فرهنگی، تنوع، انسجام اجتماعی قرار داشت که نشانی از اهمیت بعد تنوع فرهنگی، انسجام ملی و اجتماعی و اقتصاد بود. شاخص های فرهنگی در مواردی چون تولیدات بومی، هویت ملی و حفاظت از میراث فرهنگی، فعالیت فرهنگی اقلیت ها، گرنت های فرهنگی برای اقلیت ها ذکر شد. آنچه در شاخص ها بیشتر نمایان بود تاکید بر حقوق گروه های اقلیت و محتواهای بومی بود (۷).

در مطالعه حاضر، در حوزه مولفه اقتصادی، دو زیر مولفه بودجه و اشتغال و نوآوری مدنظر قرار گرفت و سهم صنایع و فعالیت‌های فرهنگی از در و نیز اشتغال در صنایع خلاق و نوآور، از شاخص‌های مورد استناد در اسناد متعدد فرهنگی در این حوزه بودند (۷-۵). همچنین نسبت بودجه فرهنگی به کل بودجه عمومی و پاره اختصاص یافته به کالاهای و خدمات فرهنگی از جمله شاخص‌های اقتصادی موجود در سند بومی شورای عالی انقلاب فرهنگی بودند (۱۰-۱۱).

در مولفه سیاستی حاکمیتی نیز تدوین سیاست‌های فرهنگی و حاکمیت آموزش و پژوهش در حوزه فرهنگ دو زیر مولفه اصلی بود. تقویت زیرساخت‌ها و برنامه‌های فرهنگی و اهتمام اقوام و اقلیت‌ها به منظور تنوع یکپارچگی فرهنگی از جمله شاخص‌های مهم در سیاست گذاری فرهنگی بر مبنای متون بود (۷،۱۷،۱۸). در گزارشی از مولفه‌های فرهنگی هند از مشخصات بنیادین فرهنگ در هند توجه به بعد تنوع و در عین حال یکپارچگی فرهنگی در حوزه‌های مختلف از جمله تنوع و یکپارچگی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، جغرافیایی، زبان، نژاد و مذهب ذکر شد (۱۷).

در مولفه پویایی و ارتباطات اجتماعی که از پر ابعادترین مولفه‌ها شناخته شد نیز ۶ زیر مولفه مراکز فرهنگی، فعالیت‌های فرهنگی و مشارکت اجتماعی، بکارگیری اینترنت، رسانه‌ها و کیفیت زندگی مدنظر قرار گرفت. بحث پویایی اجتماعی و نشاط فرهنگی از مفاهیم اصلی این بخش بود که شامل رنج گسترده‌ای از همکاری‌ها و فعالیت‌های فردی و گروهی بصورت داوطلبانه یا برنامه‌ریزی شده مانند پرداختن به انواع ورزش، تفریح، سفر، هنر، استفاده از انواع رسانه و نیز انتشار محصولات فرهنگی بود. طی مطالعه‌ای که به منظور سنجش سرمایه اجتماعی در استان اصفهان در سال ۱۳۹۰-۹۱ انجام شد، مولفه‌هایی چون مشارکت، انسجام و حمایت اجتماعی، همکاری و ارزش‌های زندگی، به عنوان مؤثرترین فاکتورهای سرمایه اجتماعی شناخته شدند (۳۰). این ابعاد با مطالعه حاضر همخوان بود. همچنین بر اساس گزارشات پژوهه GSS، پویایی و بعد اجتماعی فرهنگ با توجه به جنبه‌های نشاط و شادابی فردی و نیز مشارکت و همکاری اجتماعی مورد توجه قرار داشت (۱۸).

مولفه ارزش‌های فرهنگی نیز بر پایه دو مفهوم ارزشی شامل هویت ملی و میراث فرهنگی دسته بندی شد. در بخش هویت نیز گفتمان فرهنگی میان اقوام و ملل و ارتباطات حوزه بین الملل جهت اشاعه فرهنگ از شاخص‌های پر اهمیت این بخش بود. بحث زبان و ادبیات نیز از موارد مورد توجه این بخش بود. از دیدگاه فرهنگی زبان و سیله ارتباط بوده که علاوه بر اهمیت آن در حفظ یکپارچگی و هویت مستقل و ملی، از منظر هویت فرامی نیز مورد توجه و تاکید است (۳۱). اسنادی مانند سند یونسکو و نیوزلند نیز مovid این نکته بود و از استاد داخلی نیز تاکید بر هویت ملی و گفتمان فرهنگی در نقشه جامع علمی کشور مسئله‌ای برجسته بود (۶۷و۲۳). همچنین سایت شبکه جهانی آژانس‌های فرهنگی و انجمن‌های هنری (The International Federation of Arts Councils and Culture Agencies) پایگاهی با عضویت بیش از ۸۰ کشور از آمریکا، آسیا، آفریقا، اروپا با چشم انداز ایجاد جهانی مهد فرهنگ و هنر با مشارکت مردم و دولت‌ها می‌باشد. ارائه خدمت این پایگاه ایجاد بستری برای ارتباطات بین‌المللی فرهنگ از طریق اقداماتی چون: شبکه سازی (Networking)، تحقیق و توسعه، ظرفیت سازی و حمایت طلبی است (۳۲).

در خصوص مولفه‌های حقوقی- اخلاقی و دینی، بخش عده شاخص‌ها مربوط به مباحث اعتقاد و نیز پایبندی به اصول مطرح شده در هر مولفه بود. "تحولات فکری، بینشی و رفتاری" یکی از مولفه‌های اصلی سند فرهنگی شورای عالی انقلاب فرهنگی بود که در بخشی از آن به موضوع اعتقاد و پایبندی به مبانی اخلاقی، حقوقی و دینی پرداخته شد (۱۰-۱۱). یونسکو نیز در سند خود بر مباحث اخلاق و حقوق، نظری آزادی در تعیین سرنوشت، آزادی بیان، برای جنسيتی، حقوق بشر و حقوق اقلیت‌ها تاکید داشت (۹۵و۶۴). در مطالعه پیوست فرهنگی کشور نیز علاوه بر مفاهیم آزادی که تحت عنوان شاخص دنیایی آباد و آزاد، شاخص معنویت گرایی نیز مد نظر قرار گرفت (۳۳). در این مطالعه سعی شد تا بر اساس اسناد مورد بررسی تمامی ابعاد یا مولفه‌های اصلی فرهنگ جمع آوری و با دسته بندی مفهومی معرفی شود. بستر شاخص‌های ارائه شده در این مطالعه بر چهار رکن اصلی شامل ظرفیت‌ها و زیرساخت‌های فرهنگی، کالاهای و محصولات فرهنگی، اعتقادات فرهنگی و نیز فعالیت‌ها و رفتارهای عینی در حوزه فرهنگ بود.

نتیجه گیری

جوامع گوناگون از منظرهای متعدد به موضوع فرهنگ پرداخته و مولفه‌های مختلفی را در نظر داشتند. ۶ مولفه فرهنگی حاضر، دربرگیرنده تمامی ابعاد گسترده فرهنگ در اسناد معتبر خارجی و داخلی بود که با جزئیات و به شکلی ساختاریافته در زیرگروه‌ها ارائه شد. چنین دسته بندی جامع از مفاهیم فرهنگی در قالب ساختاری مشخص از مولفه‌ها، زیرمولفه‌ها و شاخص‌ها، میتواند تصویر روشن تری از موضوع فرهنگ برای شناخت هر چه بهتر آن ارائه نموده و نیز گامی مثبت در راستای سیاستگذاری‌ها و مدیریت فرهنگ، جهت ارتقا هر یک از مولفه‌های فرهنگ باشد.

منابع و مراجع

۱. عسگریان، مفهوم شناسی فرهنگ سازمانی، دو ماهنامه توسعه انسانی پلیس. سال ششم، شماره ۲۴، ۱۳۸۸، ص ۱۰-۱۲۴.
۲. روح الامینی، محمود، زمینه فرهنگ‌شناسی تالیفی در انسان‌شناسی فرهنگی و مردم‌شناسی، عطاء، ص ۱۷-۱۸.
۳. درباره تعريف فرهنگ بيش از ۱۶۱ تعريف جمع آوري شده است «دکتر مهدی ناظمی اردکانی، مقاله مبانی مهندسی و مدیریت فرهنگی سازمان ها. نشریه راهبرد راه. شماره ۲۰، زمستان ۸۸، ص ۲۴۶».
۴. مدیریت فرهنگی، قسمت اول، مفهوم فرهنگ و عناصر آن، پایگاه اطلاع رسانی بیان معنوی(bayanmanavi.ir)، ص ۱-۵.
5. UNESCO. Culture for development indicators, The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2014.
6. Council CM. Vital signs: Cultural indicators for Australia (consultation draft), 2012.
7. mō Aotearoa TA. Cultural Indicators for New Zealand, 2009.
8. Hong Kong Arts Development Council. Kong arts & cultural indicators. International Intelligence on Culture in association, Cultural Capital Ltd and Hong Kong Policy Research Institute, 2005.
9. UNESCO N. Towards a UNESCO culture and development indicators suite, Working document prepared by the UNESCO Secretariat based on expert contributions, 2010.
۱۰. شورای عالی انقلاب فرهنگی، شاخص های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوبه شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۸۲.
۱۱. شاخص های کلان فرهنگ عمومی فرهنگی، شورای عالی فرهنگی وزارت ارشاد، مصوب جلسه ۴۶۵ شورای فرهنگ عمومی، ۱۳۸۶، <http://pcci.farhang.gov.ir/fa/desision/desision86/shakhes>.
۱۲. کارگروه تدوین شاخص های فرهنگی، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، «شاخص های راهبردی، ابعاد و مؤلفه های فرهنگی»، ۱۳۸۹ ویرایش سوم، ص ۱-۵۱.
۱۳. ترکانلو، خادمی ز، حصاری م، حسینی سا، بررسی و اولویت بندی شاخص های فرهنگی در دانشگاه با استفاده از مدل DEMATE.
مطالعه موردنی: موسسه آموزش عالی بینالود مشهد مقدس). کنفرانس بین المللی حسابداری، اقتصاد و مدیریت مالی، ۱۳۹۳، ص ۱-۱۳۸۲.
۱۴. دانشگاه علم و صنعت، دفتر نظارت و ارزیابی، عملکرد در حوزه دانشجویی و فرهنگی. گزارش عملکرد دانشگاه طی برنامه چهارم توسعه، <http://www.iust.ac.ir/find.php?item=66.8389.11093.fa>, ۱۳۸۷
۱۵. تاریخ تمدن علی شريعی، ج ۱/۱۴.
16. Habil, Michael Hoelscher. Indicator framework for culture and democracy. CULTURE AND DEMOCRACY . A FIRST DRAFT.2014. P:1-51.
17. Anand. 15 Fundamental characteristics of Indian culture.2017.
<http://www.yourarticlerepository.com/culture/15-fundamental-characteristics-of-indian-culture/47129/>
18. Smith TW, Marsden PV, Hout M. General Social Survey, 1972-2010 [Cumulative File]. ICPSR31521-v1. Storrs, CT: Roper Center for Public Opinion Research, University of Connecticut. Ann Arbor, MI: Inter-university Consortium for Political and Social Research [distributors]. 2011:08-5.
۱۹. استانداری کردستان، گریده شاخص هاو نماگرهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان کردستان، <http://www.ostan-kd.ir/Default.aspx?TabID=35>
۲۰. تقوایی مسعود، قائدرحمتی صفر، "تحلیل شاخص های توسعه فرهنگی استان های کشور،" ۱۳۸۵، ص ۱۱۷-۱۳۲.
۲۱. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. کارنامه فرهنگی، سایت درگاه فرهنگی، <http://www.dnva.ir>, ۱۳۹۵.
۲۲. باقی نصرآبادی علی، سلیمانی مجید، "نقش فرهنگ سازمانی در تعالی اخلاق حرفة ای در سازمان ها (مطالعه موردنی سازمان های پژوهشی استان قم)"، ۱۳۹۲، ص ۷۸-۱۰۲.
۲۳. سند نقشه جامع علمی کشور، ۱۳۹۰، ص ۳-۴۰.
۲۴. نقشه جامع علمی سلامت، ص ۲-۴۰.
۲۵. خواجه سروی غ، علی احمدی ع، معینی ع، دزفولی م. طراحی و اجرای مدل عمومی ارزیابی پیشرفت فرهنگی، اجتماعی در دانشگاهها. فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره پنجم، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۱، ص ۲۳-۴۱.
۲۶. کتاب پوشش و حجاب در زندگی روزمره زنان تهران، پیوست پرسشنامه، ۱۶۱-۱۵۵.
۲۷. پرویز غفوری. بررسی میزان مصرف محصولات فرهنگی در بین شهروندان تهرانی و تبریزی. پژوهشگاه فرهنگ و هنر. وزارت ارشاد و فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۹، ص ۵۹-۱۸۳.
۲۸. دکتر احمد رجب زاده. رفتارهای فرهنگی ایرانیان. موج دوم، ۱۳۸۲، ص ۵-۳۰۶.
۲۹. گزارش یافته های پیمایش ملی دینداری ایرانیان، پرسشنامه پیوست ۴، ۲۶۶-۲۷۲.
۳۰. قاسمی، فائقی س، آرمین. سنجش سرمایه اجتماعی و سطح بندی آن در طبقات مختلف مناطق ۱۴ گانه شهر اصفهان در سال ۹۰-۹۱. مطالعات توسعه اجتماعی ایران. ۱۲، ۳۰-۷: ۳۰-۲۰ Aug 22;5(3):7-30.

۳۱. اجلالی پ.جهانی شن و زبان فارسی: نکاتی درباره ریزی زبان ملی. مطالعات توسعه اجتماعی ایران. ۱۳۹۳، ۸، (۳)، ص ۲۷-۶.
۳۲. The International Federation of Arts Councils and Culture Agencies ، <http://ifacca.org/en>.
۳۳. صالح الدین قادری. شاخص ها و متغیرهای پیوست فرهنگی در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت: عملیاتی کردن این شاخص ها برای انجام پژوهش‌های میدانی. دو فصلنامه پیشرفت الگوی اسلامی و ایرانی. ۱۳۹۲، ۱، ص ۱-۲۴.